

ALAIN DESROSIÈRES

Η πολιτική
των μεγάλων
αριθμών

Ιστορία της στατιστικής αντίληψης

Περιεχόμενα

Σημείωμα του μεταφραστή	XI
Πρόλογος στην ελληνική έκδοση	1
Εισαγωγή ΣΤΗΡΙΖΟΜΕΝΟΙ ΣΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ	7
Η προοπτική της ανθρωπολογίας των επιστημών	10
Περιγραφή και απόφαση	13
Παράγοντας έγκυρα πράγματα	17
Δύο τύποι ιστορικών ερευνών	21
1 Ο ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΚΑΙ Ο ΓΕΩΜΕΤΡΗΣ	25
Η γερμανική στατιστική: Η πιστοποίηση των κρατών	28
Η αγγλική πολιτική αριθμητική: Η γένεση της πραγματογνωμοσύνης	33
Η γαλλική στατιστική του Παλιού Καθεστώτος: Γενικοί έφοροι και επιστήμονες	36
Επανάσταση και Αυτοκρατορία: Η Γαλλία υπό ενοποίηση	42
Peuchet και Dunvillard: Γραφή ή λογισμός	46
Η στατιστική των νομαρχών: Η διάσταση της πολλαπλότητας	52
2 Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΑΣΤΡΟΝΟΜΟΣ	57
Συμβόλαια που εμπεριέχουν τον παράγοντα τύχη και δίκαιες συμβάσεις	58
Εποικοδομητικός σκεπτικισμός και βαθμός πεποίθησης	64
Η μπαγεσιανή στιγμή	70
Το μέσο που πρέπει να πάρουμε: Μέσες τιμές και ελάχιστα τετράγωνα	76
Προσαρμοσμένες μετρήσεις που επιτρέπουν τη συμφωνία	81
3 ΜΕΣΗ ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΥΜΦΥΣΕΩΝ	83
Νομιναλισμός, ρεαλισμός και στατιστική μαγεία	85
Το όλον και τα ομοιώματά του	88
Ο Quetelet και ο μέσος άνθρωπος	90
Σταθερό αίτιο και αυτεξούσιο	95
Δύο περιπτώσεις αντιπαράθεσης: Η ιατρική στατιστική	100
Μία ή περισσότερες κληρωτίδες	106
Ο αμφισβητούμενος ρεαλισμός: Cournot και Lexis	111
Μέσος τύπος και συλλογικός τύπος στον Durkheim	116
Ο ρεαλισμός των συμφύσεων	122

4	ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΚΑΙ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ	125
	Karl Pearson: Αιτιότητα, σύμπτωση και συσχέτιση	128
	Francis Galton: Κληρονομικότητα και στατιστική	136
	Δύσκολα αναιρέσιμοι υπολογισμοί	146
	Πέντε Άγγλοι και η νέα ήπειρος	153
	Αντιπαραθέσεις για το ρεαλισμό των μοντέλων	162
	O Yule και ο ρεαλισμός των διοικητικών κατηγοριών	166
	Ψυχομετρικός επίλογος: Ο Spearman και η γενική νοημοσύνη	173
5	Η ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ: Η ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΙ Η Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ	177
	Η γαλλική στατιστική: Ένας διακριτός θεσμός	182
	Σχεδίαση και αποτυχία ενός δικτύου επιρροής	188
	Στατιστική και οικονομική θεωρία: Ένας καθυστερημένος γάμος	196
	Η βρετανική στατιστική και η δημόσια υγεία	200
	Κοινωνικές έρευνες και επιστημονικές εταιρείες	208
6	Η ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ: Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΗΠΑ	215
	Η γερμανική στατιστική: Η συγκρότηση ενός έθνους	216
	Ιστορική σχολή και φιλοσοφική παράδοση	223
	Η απογραφή στην αμερικανική πολιτική ιστορία	228
	Το Census Bureau: Πώς χτίζεται ένας θεσμός	236
	Ανεργία και ανισότητες: Πώς κατασκευάζονται νέα αντικείμενα	241
7	ΤΟ ΜΕΡΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΟΛΟΝ: ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ Ή ΔΗΜΟΣΚΟΠΗΣΕΙΣ	255
	Η ρητορική του παραδείγματος	258
	Halbwachs: Η κοινωνική ομάδα και τα μέλη της	263
	Οι φτωχοί: Πώς να περιγραφούν και πώς να αντιμετωπιστούν;	267
	Από την υποδειγματική μονογραφία στην καλοσχεδιασμένη δημοσκόπηση	272
	Πώς μπορεί να διαρθρωθεί «αυτό που ήδη ξέρουμε» με την τύχη;	278
	Κράτος-πρόνοια, εθνική αγορά και εκλογικές προβλέψεις	280
8	ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΟΓΡΑΦΗΣΗ	285
	Στατιστική και ταξινόμηση	286
	Οι ταξινομίες των έμβιων όντων	288
	Η ντρικεμιανή παράδοση: Οι κοινωνιο-λογικές κατατάξεις	293
	Η κυκλικότητα της γνώσης και της δράσης	297
	Οι βιομηχανικές δραστηριότητες: Ασταθείς σύνδεσμοι	301
	Από τον φτωχό στον άνεργο: Η γένεση μιας μεταβλητής	306
	Ένας κοινωνικός χώρος συνεχής, ιεραρχημένος και μονοδιάστατος	312
	Από το επιτήδευμα στην ειδικευμένη απασχόληση	318

Τα τέσσερα αποτυπώματα της Γαλλικής Επανάστασης	322
Μία ή περισσότερες κληρωτίδες: Ταξινομία και πιθανότητες	327
Δίνοντας οντότητα σε μια ιστορία	332
9 ΜΟΝΤΕΛΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ	337
Οικονομική θεωρία και στατιστική περιγραφή	340
Αξιοπιστία ή συχνότητα υπό την ευρεία έννοια	344
Τυχαίο και κανονικότητα: Ο Frisch και το αλογάκι που κουνιέται πάνω κάτω	350
Βρίσκοντας λύση στην κρίση: Το μοντέλο του Tinbergen	356
Ο μηχανικός και ο λογικός	361
Περί της καλής χρήσεως της προσαρμογής	364
Αυτονομία και ρεαλισμός των δομών	371
Οι τρεις τρόποι υπολογισμού του εθνικού εισοδήματος	377
Ελέγχοντας τη θεωρία ή περιγράφοντας την πολλαπλότητα	381
Συμπεράσματα ΣΥΖΗΤΩΝΤΑΣ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΠΙΔΕΧΕΤΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ	389
Ένας γνωστικός χώρος κατασκευασμένος για πρακτικούς σκοπούς	391
Μέσες τιμές, κανονικότητες, κλίμακες και κατανομές	394
Ένας χώρος διαπραγμάτευσης και υπολογισμού	399
Στατιστική αντίληψη και κοινωνική συζήτηση	404
Επίμετρο ΠΩΣ ΚΑΝΕΙ ΚΑΝΕΙΣ ΕΓΚΥΡΑ ΒΙΒΛΙΑ	409
Μερικές εργασίες δημοσιευμένες μεταξύ του 1993 και του 2000	409
Πώς μπορούν να συνδεθούν οι διάφορες διαστάσεις της ιστορίας της στατιστικής;	412
Πώς οι διάφοροι κλάδοι των κοινωνικών επιστημών χρησιμοποιούν ή όχι τη στατιστική	415
Κριτικές και θέματα συζήτησης	419
Βιβλιογραφία	423
Συμπληρωματική Βιβλιογραφία (1993-2000)	438
Ευρετήριο ονομάτων	441

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στηριζόμενοι στα πράγματα

ΑΝΕΡΓΙΑ, ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΦΤΩΧΕΙΑ, ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ: αυτά τα θέματα και τα στατιστικά τους μέτρα αποτελούν τις βάσεις για την περιγραφή οικονομικών καταστάσεων, την καταγγελία κοινωνικών αδικιών και την αιτιολόγηση πολιτικών πράξεων. Εγγράφονται στα εργαλεία που χρησιμοποιούνται συνήθως, τα οποία μπορούν να στηρίξουν την ουσία μιας περιγραφής, προσφέροντας μια στέρεη και ευρέως αποδεκτή γλώσσα για τη διεξαγωγή της σχετικής συζήτησης. Αυτή όμως η χρήση οδηγεί σε ένα παράδοξο. Τα εν λόγω ζητήματα, ως αναφορές, οφείλουν να θεωρούνται αναμφισβήτητα, υπεράνω κάθε συζήτησης. Πώς μπορεί όμως τότε να νοηθεί μια επιχειρηματολογία γι' αυτά ακριβώς τα θέματα; Πώς να συζητήσει κανείς το αναμφισβήτητο; Τα ζητήματα αυτά συχνά αναδύονται στο πλαίσιο μιας καταγγελίας. Οι στατιστικές ψεύδονται; Ποιος είναι ο πραγματικός αριθμός των ανέργων; Ποιο είναι το ακριβές ποσοστό της γονιμότητας; Τα μέτρα αυτά είναι σημεία αναφοράς της συζήτησης, αλλά και θέματα συζήτησης.

Οι διαμάχες αυτές μπορούν να καταχωριστούν σε δύο κατηγορίες, ανάλογα με το αν αναφέρονται μόνο στο μέτρο ή στο ίδιο το θέμα. Στην πρώτη περίπτωση, η οντότητα του προς μέτρηση αντικειμένου είναι ανεξάρτητη από τη διαδικασία της μέτρησης. Δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση. Η συζήτηση αφορά τον τρόπο μέτρησης και τους όρους «αξιοπιστίας» των στατιστικών υπολογισμών, σύμφωνα με μοντέλα των φυσικών επιστημών ή της βιομηχανίας. Στη δεύτερη περίπτωση, αντίθετα, η ύπαρξη και ο ορισμός του θέματος νοούνται ως συμβάσεις υπό συζήτηση. Η διάσταση μεταξύ των δύο οπτικών, που θεωρούν τα υπό περιγραφή αντικείμενα είτε ως οντότητες είτε ως παράγωγα μιας συμβατικής θεώρησης, εγγράφεται από παλιά στην ιστορία των επιστημών του ανθρώπου, των κοινωνικών τους

εφαρμογών και των σχετικών συζητήσεων. Το βιβλίο αυτό αναλύει τις σχέσεις μεταξύ των δύο αυτών ερμηνειών: είναι δύσκολο να θεωρεί κανείς *ταυτόχρονα* ότι τα μετρούμενα αντικείμενα όντως υπάρχουν και ότι αυτό δεν είναι παρά μια σύμβαση.

«Πρέπει να αντιμετωπίζουμε τα κοινωνικά γεγονότα σαν πράγματα». Διατυπώνοντας με αυτό τον τρόπο το 1894 τον κανόνα της κοινωνιολογικής του μεθόδου, ο Durkheim εγγράφει τις κοινωνικές επιστήμες σε μια προοπτική αντικειμενοποίησης (objectivation), χαρακτηριστικής των επιστημών της φύσης. Η διατύπωση όμως αυτή είναι διφορούμενη. Μπορεί να αναγνωστεί με δύο τρόπους, ως διαβεβαίωση μιας πραγματικότητας ή ως υιοθέτηση μιας μεθόδου: «Τα κοινωνικά γεγονότα *είναι* πράγματα» ή «Πρέπει να θεωρούμε τα κοινωνικά γεγονότα *σαν να ήταν* πράγματα». Στη δεύτερη ανάγνωση σημασία έχουν οι λέξεις *θεωρούμε* και *σαν να*. Αυτές συνεπάγονται μια στάση πραγματιστική (ινστρουμενταλιστική), αποσιωπώντας προς στιγμή το ζήτημα της ύπαρξης αυτών των πραγμάτων. Το ουσιώδες λοιπόν είναι η θεώρηση και οι συμβάσεις γύρω από αυτήν, για να λειτουργούμε «σαν να».

Αυτές οι δυσκολίες είναι ανάλογες με εκείνες που συνάντησαν, κατά τη διάρκεια της Ιστορίας, όσοι επινόησαν μια στατιστική γλώσσα η οποία επιτρέπει, ακριβώς, να οριστούν τα κοινωνικά γεγονότα σαν πράγματα. Αυτές οι γλώσσες σήμερα εδράζονται σε πολύ τυποποιημένες συνθετικές έννοιες: μέση τιμή, τυπική απόκλιση, πιθανότητα, κλάση ισοδυναμίας (classe d'équivalence), συσχέτιση, παλινδρόμηση, δείγμα, εθνικό εισόδημα, εκτίμηση, έλεγχος, υπόλοιπο (résidu), μέγιστο αξιοπιστίας, σύστημα εξισώσεων. Ο φοιτητής, ο ερευνητής ή ο χρήστης στατιστικών δεδομένων χρησιμοποιούν έννοιες συμπαγείς, εμπεριεχόμενες σε διατυπώσεις που τις χαρακτηρίζουν η συνοπτικότητα και η οικονομία, τη στιγμή που τα εργαλεία αυτά είναι προϊόν μιας ιστορικής εκκόλαψης, την οποία έχουν σημαδέψει δισταγμοί, επανερμηνείες, ερμηνευτικές διαμάχες. Ο μαθητευόμενος, προκειμένου να τα ελέγξει, οφείλει να αρθεί στο ύψος των απαιτήσεων και να επιλύσει μέσα σε λίγο χρόνο ζητήματα που αποτέλεσαν αντικείμενο συζήτησης επί δεκαετίες ή αιώνες. Η επαναδιαπραγμάτευσή τους δεν οφείλεται σε μια πολυπράγμονα περιέργεια, που λειτουργεί ως επιπλέον διάθεση για γνώση τυποποιημένων τεχνικών, αλλά προσφέρει μια προσέγγιση και μια βοήθεια στη διαδικασία της κατανόησης και της μάθησης. Τα εμπόδια τα οποία συνάντησαν οι ανανεωτές του παρελθόντος, για να μετασχηματίσουν τα κοινωνικά γεγονότα σε πράγματα, δεν απέχουν από αυτά που, ακόμα και σήμερα, δυσκολεύουν το φοιτητή ή καθιστούν δυ-

σχερή την ταυτόχρονη ερμηνεία –ρεαλιστική και μη ρεαλιστική– του ντιρκεμιανού κανόνα. Η Ιστορία καθιστά κατανοητό πώς τα κοινωνικά γεγονότα έγιναν πράγματα και, στη συνέχεια, πώς το ίδιο ισχύει για κάθε χρήστη στατιστικών τεχνικών.

Προορισμός των τελευταίων είναι να στηρίξουν επιστημονικά και πολιτικά επιχειρήματα. Η ιστορία της εκκόλαψής τους επιτρέπει να διαφανεί, επαναφέροντας στο προσκήνιο διαμάχες και παλιές συζητήσεις, ένας χώρος διαρθρώσεων μεταξύ των τεχνικών γλωσσών και των χρήσεών τους στην κοινωνική συζήτηση. Η στατιστική λογική μπορεί να ενταχθεί στο επίπεδο μιας εμβριθούς επιστημονικής παιδείας, υπό την προϋπόθεση ότι θα επιστρέψει σε αυτές τις ερμηνείες και τις συζητήσεις, ξανασυναντώντας αβέβαιες διαδρομές και καινοτόμους στιγμές, οι οποίες αποτελούν πάντα νέους δεσμούς μεταξύ των παλιών σχημάτων.

Τα στατιστικά εργαλεία επιτρέπουν να ανακαλυφθούν ή να αναδυθούν οντότητες, στις οποίες θα στηριχθεί τόσο η περιγραφή του κόσμου όσο και η δράση που τον αφορά. Τα αντικείμενα αυτά μπορούμε να πούμε ότι συγχρόνως είναι και πραγματικά και κατασκευασμένα, από τη στιγμή που επανασυναρμολογούνται και κυκλοφορούν αυτόνομα, ανεξάρτητα από τη γένεσή τους, όπως τελικά συμβαίνει με πολλά προϊόντα. Η ιστορία και η κοινωνιολογία της στατιστικής θα ενεργοποιηθούν για να παρακολουθήσουν τον τρόπο με τον οποίο τα αντικείμενα αυτά συντίθενται και αποσυντίθενται, ενσωματωμένα σε ρεαλιστικές ή μη ρητορικές, που αποσκοπούν στη γνώση και στη δράση. Κατά περίπτωση, η αντιρεαλιστική (ή απλά μη ρεαλιστική) προοπτική χαρακτηρίζεται ως νομιναλιστική, σκεπτικιστική, σχετικιστική, ινστρουμενταλιστική ή κονστρουκτιβιστική. Οι δυνατές στάσεις απέναντι στις επιστημονικές κατασκευές (και ιδιαίτερα στις στατιστικές) είναι ποικίλες. Συχνά διαφέρουν στην πράξη και στη θεωρία. Αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, αντί να προσκολλάται κανείς σε μια στάση και να καταγγέλλει τις άλλες, είναι πιο γόνιμο να μελετά τη μέθοδο με την οποία καθεμία από αυτές εγγράφεται με συνεκτικό τρόπο σε ένα γενικό σχήμα, σε ένα δίκτυο απολογισμών. Το ζήτημα της πραγματικότητας συνδέεται με τη στερεότητα αυτού του δικτύου, την ικανότητα αντοχής του σε κριτικές. Όσο πιο εκτεταμένο και συμπαγές είναι, τόσο πιο πραγματικό καθίσταται. Η επιστήμη είναι ένα απέραντο δίκτυο, απέραντα πραγματικό. Η στατιστική και ο λογισμός των πιθανοτήτων καταλαμβάνουν ουσιαστική θέση μεταξύ των εργαλείων επινόησης, κατασκευής και απόδειξης των επιστημονικών γεγονότων, στις επιστήμες της φύσης, όπως και στις κοινωνικές επιστήμες. Το να παίρνουμε εξίσου στα σοβαρά στάσεις ρεαλιστικές και μη

ρεαλιστικές σε σχέση με τις τεχνικές της στατιστικής μάς επιτρέπει να περιγράψουμε μεγαλύτερη ποικιλία καταστάσεων ή, εν πάση περιπτώσει, να περιγράψουμε ιστορίες λιγότερο αναμενόμενες από ό,τι θα επέτρεπε μια μορφή αφήγησης που θα ευνοούσε τη μια ή την άλλη άποψη.

Η προοπτική της ανθρωπολογίας των επιστημών

Λαμβάνοντας ως αντικείμενο μελέτης πρακτικές που συνδέουν με πολύ ιδιαίτερο τρόπο την επιστήμη και τη δράση, δεν θα δείξουμε πώς *θα όφειλε* αυτή η διασύνδεση να είναι, αλλά πώς αυτή *υπήρξε* ιστορικά και κοινωνικά. Για το λόγο αυτόν, θα πρέπει να αποκαταστήσουμε πεδία συζητήσεων, εναλλακτικούς ή ανταγωνιστικούς τρόπους διατύπωσης και πραγμάτωσης, να παρακολουθήσουμε διολισθήσεις και επανερμηνείες θεμάτων η συγκυρία των οποίων αλλάζει. Όμως, επειδή ακριβώς αυτός ο τομέας μελέτης είναι ένας χώρος διάδρασης μεταξύ των κόσμων της γνώσης και της ισχύος, της περιγραφής και της απόφασης, του «υπάρχει» και του «πρέπει», προκύπτει ότι έχει ήδη –πριν από την έρευνα– μια ιδιαίτερη σχέση με την Ιστορία. Αυτή μπορεί να ανακαλείται προκειμένου να ριζώσει μια παράδοση, να εμπλουτιστεί η αφήγηση της ίδρυσης μιας κοινότητας και να επιβεβαιωθεί η ταυτότητά της. Είναι δυνατόν όμως αυτό να γίνεται επίσης για λόγους πολεμικής, σε στιγμές ή σε καταστάσεις σύγκρουσης και κρίσης, για να καταγγεληθεί η μια ή η άλλη κρυμμένη πτυχή. Οι δύο αυτοί τρόποι επίκλησης της Ιστορίας μπορούν να χαρακτηριστούν μονομερείς ή μεροληπτικοί, εφόσον κατευθύνονται και μορφοποιούνται από τις προθέσεις επιβεβαίωσης της ταυτότητάς τους ή καταγγελίας. Δεν είναι ωστόσο δυνατόν να αναζητηθούν, σε αντίθεση με τις δύο αυτές πρακτικές, όλες οι δυνατές αφηγήσεις, αφού αυτές είναι περισσότερες σε αριθμό και ποικιλία από όσες μπορούμε να φανταστούμε.

Αντίθετα, μπορούμε να ανασυγκροτήσουμε τα πεδία συζήτησης και τις αποκλίνουσες θέσεις, ανάλογα με τις οποίες διαμορφώνονται και αναπτύσσονται οι διάφορες απόψεις. Αυτό έχει ως συνέπεια καθεμία από αυτές να επανέρχεται σε ένα λεξιλόγιο συγγενικό με εκείνο των δρώντων προσώπων, επιτρέποντας ωστόσο να αντικειμενοποιηθεί αυτό το λεξιλόγιο, να γίνει δηλαδή απότο. Αναφέροντας, για παράδειγμα, τη χρήση της Ιστορίας από μια κοινότητα που επιζητεί να υπενθυμίσει την παράδοσή της, θα μπορούσαμε να μιλάμε για «πανηγυρισμό» ή για «απολογητικό λόγο». Προτιμήσαμε τον όρο «επιβεβαίωση της ταυτότητας», για-

τί εδώ ακριβώς βρίσκεται το νόημα που τα δρώντα πρόσωπα δίνουν σε αυτή τη χρήση της Ιστορίας. Η χρήση αυτή, όπως και η αντίστοιχή της με πολεμική διάσταση, αποτελούν υλικό για την επιθυμητή ανθρωπολογική ανασυγκρότηση. Δεν τίθεται πλέον ζήτημα για την αλήθεια της αφήγησης αλλά για τη θέση της σε μια πολλαπλότητα αφηγήσεων.

Υπάρχει κίνδυνος να κατακλυστεί κανείς από τον όγκο αυτής της πολλαπλότητας. Η αφήγηση που ακολουθεί δεν συγκροτείται με γραμμικό τρόπο, όπως εκείνη που μας χαρίζει μια πεφωτισμένη επιστήμη που νικά το σκοτάδι: στον τελευταίο αυτό τρόπο πρακτικής η περιγραφή του παρελθόντος εμφανίζεται ως διαλογή μεταξύ αυτού που ήδη υπήρχε και αυτού που δεν υπήρχε ακόμη ή ως αναζήτηση των προδρόμων. Αντί να παρουσιάσουμε μια μονοσήμαντη κατεύθυνση της προόδου, που τακτοποιεί και αποτιμά τις διαδοχικές κατασκευές, θα προτείνουμε στο προοίμιο του κειμένου μερικές κατευθυντήριες γραμμές, οι οποίες με τον ένα ή τον άλλο τρόπο δομούν τις συζητήσεις που συναντάμε. Αυτές οι αντιπαραθέσεις παρουσιάζουν διακυμάνσεις μέσα στο χρόνο. Συχνά είναι επανερμηνείες ή μεταμορφώσεις οι μεν των δε: περιγραφή και απόφαση, υποκειμενική και αντικειμενική πιθανότητα, συχνοτισμός (*fréquentisme*) και επιστημισμός (*épistémisme*), ρεαλισμός και νομιναλισμός, λάθος μέτρησης και διασπορά της φύσης. Δεν είναι όμως απαραίτητη η *πλήρης* κατανόηση αυτών των θεμάτων που θίγονται στην εισαγωγή για την ανάγνωση των κεφαλαίων που ακολουθούν. Εδώ θέλουμε να κατασκευάσουμε δεσμούς μεταξύ των φαινομενικά ανομοιογενών στοιχείων της αφήγησης, απευθυνόμενοι σε αναγνώστες με διαφορετική επίσης παιδεία. Αυτή η πολλαπλότητα, που αποτελεί τη δυσκολία του εγχειρήματος, συνδέεται με τη θέση της στατιστικής παιδείας στην επιστημονική παιδεία και με τη θέση της τελευταίας στη γενική παιδεία. Αποτελεί μέρος του προς μελέτη θέματος.

Η ιστορία και η κοινωνιολογία των επιστημών μελετήθηκαν επί μακρόν υπό το πρίσμα δύο οπτικών εξαιρετικά διαφορετικών, αν όχι αντίθετων, της «εσωτερικογενούς» (*internaliste*) και της «εξωτερικογενούς» (*externaliste*). Σύμφωνα με την πρώτη, η Ιστορία έχει ως αντικείμενο την ίδια τη γνώση, τα εργαλεία και τα αποτελέσματα, τα θεωρήματα και τις αποδείξεις τους. Έχει προέλθει κατά το πλείστον από ειδικούς των ίδιων των επιστημών (φυσικούς, μαθηματικούς). Η δεύτερη, αντίθετα, είναι η οπτική των κοινωνικών συνθηκών που κατέστησαν δυνατή ή παρεμπόδισαν την πορεία της πρώτης: εργαστήρια, ινστιτούτα, χρηματοδοτήσεις, επιστημονικές σταδιοδρομίες, σχέσεις με τη βιομηχανία ή τις δημόσιες

αρχές. Είναι δημιούργημα κυρίως ιστορικών ή κοινωνιολόγων. Οι σχέσεις μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ιστορίας, οι οποίες έχουν τη δική τους πολύπλοκη ιστορία, αποτέλεσαν αντικείμενο πολλών συζητήσεων (Pollak, 1985)*. Στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 διακηρυσσόταν καθαρά ο διαχωρισμός των προσεγγίσεων, για παράδειγμα από τον Merton, ο οποίος μελετούσε τους κανονικούς όρους λειτουργίας μιας αποτελεσματικής επιστημονικής κοινότητας: επαγγελματοποίηση, θεσμοποίηση και αυτονομία της έρευνας, ανταγωνισμός μεταξύ ερευνητών, διαφάνεια αποτελεσμάτων, διασταυρούμενες κρίσεις από εταίρους. Από τη δεκαετία του 1970 αυτός ο διαχωρισμός των προσεγγίσεων αμφισβητήθηκε από βρετανικές εργασίες (Bloor, 1982) και στη συνέχεια γαλλικές (Callon, 1989· Latour, 1989). Η μέθοδός τους στρέφει τον προβολέα στην επιστήμη «εν τω γίνεσθαι», διαμέσου του συνόλου των πρακτικών λειτουργιών της, ακόμα και στο εσωτερικό του εργαστηρίου. Οι λειτουργίες αυτές περιγράφονται με όρους εγγραφής και σταθεροποίησης αντικειμένων, δημιουργίας διασυνδέσεων και δικτύου δεσμών όλο και πιο μακρών και στέρων μεταξύ αντικειμένων και ανθρώπων. Στην προοπτική αυτή η διάκριση μεταξύ τεχνικών και κοινωνικών αντικειμένων, που υπολανθάνει στο διαχωρισμό εσωτερικής και εξωτερικής ιστορίας, εκλείπει, ενώ η κοινωνιολογία μελετά ταυτόχρονα το σύνολο αυτών των αντικειμένων και αυτών των δικτύων. Αυτή η κατεύθυνση έρευνας μπορεί να ενόχλησε μερικούς, ιδιαίτερα σε αυτό το ίδιο το επιστημονικό περιβάλλον, γιατί ένα από τα χαρακτηριστικά της ήταν να αποσιωπήσει προς στιγμή το ζήτημα της αλήθειας. Στην επιστήμη εν τω γίνεσθαι (ή «θερμή» επιστήμη) η αλήθεια είναι ένα ακόμα διακύβευμα, ένα θέμα συζήτησης, και μόνο σιγά σιγά, όταν η επιστήμη «ψύχεται», μερικά αποτελέσματα κατοχυρώνονται και καθίστανται «γεγονότα επιβεβαιωμένα», ενώ άλλα εξαφανίζονται.

Αυτό το σχέδιο προκάλεσε παρανοήσεις, επειδή, τοποθετώντας το ίδιο το ζήτημα της αλήθειας εκτός του πεδίου του, προς όφελος της ανάλυσης των κοινωνικών μηχανισμών πάλης, για να μετασχηματιστούν ορισμένα αποτελέσματα σε βεβαιωμένα γεγονότα, μοιάζει να αρνείται την ίδια τη δυνατότητα της αλήθειας και να ευνοεί ένα σχετικισμό στον οποίο τα πάντα θα ήταν μόνο θέμα άποψης ή συσχετισμού δυνάμεων. Όμως, ο προσανατολισμός του είναι πιο διεισδυτικός, και, όπως και η ντιρκεμιανή επιταγή «πρέπει να αντιμετωπίσουμε τα κοινωνικά γε-

* Οι αναφορές σε παρενθέσεις παραπέμπουν στη βιβλιογραφία στο τέλος του βιβλίου.

γονότα σαν πράγματα» δεν πρέπει να εκλαμβάνεται μόνο ως διαβεβαίωση της πραγματικότητας, αλλά και ως *μεθοδολογική δέσμευση*, με τον ίδιο τρόπο μπορούμε να ακολουθήσουμε αυτή την ερευνητική προοπτική για να δείξουμε άλλα πράγματα. Στο χώρο της στατιστικής και των πιθανοτήτων, ο οποίος πάντα ανέμειξε προβλήματα του κράτους και της απόφασης με προβλήματα της γνώσης και της ερμηνείας, το στοίχημα ενός σχεδίου που ξεπερνά το διαχωρισμό «εσωτερικής» και «εξωτερικής» ιστορίας επιβάλλεται ακόμα περισσότερο από ό,τι στη θεωρητική φυσική ή στα μαθηματικά¹.

Περιγραφή και απόφαση

Η διάσταση μεταξύ των δύο προοπτικών, περιγραφικής και διατακτικής (prescriptive), μπορεί να γίνει δεκτή ως έναυσμα για την εξιστόρηση του λογισμού των πιθανοτήτων και των στατιστικών τεχνικών. Η ορθότητα μιας απόφασης –είτε ατομικής είτε συλλογικής– συνδέεται με την ικανότητά της να εδράζεται σε πράγματα με σταθερή έννοια, που επιτρέπουν συγκρίσεις και ισοδυναμίες. Αυτή η απαίτηση ισχύει εξίσου για ένα άτομο, που επιζητεί να εγγυηθεί τη συνέχεια της ταυτότητάς του στο χρόνο (για παράδειγμα, σε ανάληψη κινδύνου, σε έντοκο δανεισμό, σε ασφάλιση, σε στοίχημα), όσο και για περισσότερα άτομα, που αποσκοπούν να δημιουργήσουν κοινό νου και αντικειμενικότητα, όλα όσα μπορούν να διασφαλίσουν μια κοινωνική ζωή που ξεπερνά τα ατομικά ενδεχόμενα. Μια περιγραφή λοιπόν εξομοιώνεται με μια ιστορία την οποία ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων αφηγούνται στον εαυτό τους, μια ιστορία επαρκώς σταθερή και αντικειμενοποιημένη, ώστε να μπορεί να χρησιμεύσει σε διαφορετικές περιστάσεις, και κυρίως να στηρίξει επιλογές για έναν ή για πολλούς.

Αυτό ίσχυε ήδη για μορφές περιγραφής πιο γενικές από αυτές που παρέχουν, από τα τέλη ήδη του 17ου αιώνα, οι τεχνικές των πιθανοτήτων και της στατιστικής. Για παράδειγμα, ίσχυε για περιγραφές με θεολογική βάση. Ο τύπος όμως της αντικειμενικότητας που γεννάται τον 17ο αιώνα, με τις ακαδημίες επιστημών, τους επαγγελματίες επιστήμονες και τα αναπαραγώγιμα πειράματα, τα οποία ανε-

1. Αυτή η επιλογή δεν γίνεται όμως από όλους τους ερευνητές, ενώ, για παράδειγμα, το πολύ χρήσιμο έργο του Stephen Stigler (1986) για την ιστορία της μαθηματικής στατιστικής στον 19ο αιώνα είναι πρωτίστως εσωτερικογενές.

ξαρτητοποιούνται κατά συνέπεια από τον πειραματιστή, συνδέεται με την κοινωνική και επιχειρηματολογική αυτονόμηση ενός νέου χώρου περιγραφής, αυτού της επιστήμης. Θεμελιώνοντας την πρωτοτυπία της στην αυτονομία, συγκριτικά με άλλες γλώσσες –θρησκευτική, νομική, φιλοσοφική ή πολιτική–, η επιστημονική γλώσσα βρίσκεται σε αντιφατική σχέση με αυτές. Διεκδικεί την αντικειμενικότητα, άρα και την καθολικότητα, οι οποίες, σε περίπτωση επιτυχίας αυτής της διεκδίκησης, προσφέρουν σημεία στήριξης και *κοινά αντικείμενα αναφοράς* στις συζητήσεις των άλλων χώρων: είναι η πλευρά της «αδιαμφισβήτητης επιστήμης». Αυτό όμως το κύρος, το οποίο βρίσκει τη δικαίωσή του στην ίδια τη διαδικασία της αντικειμενοποίησης και στις αυστηρές απαιτήσεις της καθολικότητας, δεν μπορεί να εκδηλωθεί παρά στο βαθμό που συμμετέχει στο σύστημα της δράσης, της απόφασης και του μετασχηματισμού του κόσμου. Αυτό προσφέρει το μηχανισμό της διαδικασίας, διαμέσου των ζητημάτων προς επίλυση, των νοητικών σχημάτων που συνδέονται με αυτά τα ζητήματα και των υλικών μέσων για να εγγραφούν με στέρεο τρόπο νέα πράγματα σε μεταδόμενες μορφές.

Το θέμα λοιπόν δεν είναι να γνωρίζουμε αν μπορούμε να συλλάβουμε μια επιστήμη καθαρή και αυτονομημένη από τις ανοίξεις χρήσεις της έστω και σε ιδανικό-οριακό επίπεδο, αδύνατο να προσεγγιστεί, αλλά μάλλον να μελετήσουμε πώς η διάσταση μεταξύ της διεκδίκησης αντικειμενικότητας και καθολικότητας και της ισχυρής διάρθρωσης με τον κόσμο της δράσης βρίσκεται στην πηγή της ίδιας της δυναμικής της επιστήμης και των μετασχηματισμών και επανερμηνειών των γνωστικών της σχημάτων και των τεχνικών της εργαλείων. Η ιστορία του λογισμού των πιθανοτήτων και της στατιστικής, συνδεδεμένη διαδοχικά με την τιθάσευση του επιχειρηματικού κινδύνου, τη διαχείριση των κρατών, τον έλεγχο της βιολογικής ή οικονομικής αναπαραγωγής των κοινωνιών, ή τη διεύθυνση στρατιωτικών και διοικητικών επιχειρήσεων, παρέχει άφθονα παραδείγματα τέτοιων μετασχηματισμών. Στις πιθανότητες: η μετάβαση από την έννοια «λόγος να πιστεύουμε» στην έννοια «οριακή συχνότητα όταν ο αριθμός δοκιμών αυξάνει» (κεφάλαιο 2)· στις στατιστικές τεχνικές: η επαναδιατύπωση της ερμηνείας των μέσων τιμών και της μεθόδου των ελαχίστων τετραγώνων, περνώντας από τη θεωρία σφαλμάτων στην αστρονομία, στον μέσο άνθρωπο του Quetelet (κεφάλαιο 3) και στη συνέχεια στην ανάλυση της κληρονομικότητας του Pearson ή της φτώχειας του Yule (κεφάλαιο 4).

Η πολύπλοκη διάρθρωση μεταξύ διατακτικής και περιγραφικής άποψης σημαδεύει ιδιαίτερα την ιστορία του λογισμού των πιθανοτήτων με την παλιά αντίθε-

ση μεταξύ υποκειμενικών και αντικειμενικών πιθανοτήτων, ή, σύμφωνα με μια άλλη διατύπωση, μεταξύ επιστημικών και συχνοτικών (Hacking, 1975). Στην «επιστημική» προοπτική η πιθανότητα είναι ένας βαθμός πεποίθησης. Η αβεβαιότητα για το μέλλον ή η ατελής μας γνώση για το σύμπαν οδηγεί σε στοιχήματα γι' αυτό το μέλλον και γι' αυτό το σύμπαν, ενώ οι πιθανότητες υποδεικνύουν στον λογικό άνθρωπο κανόνες συμπεριφοράς μπρος σε αυτό το έλλειμμα πληροφόρησης. Αντίθετα, στη «συχνοτική» προοπτική η πολλαπλότητα και το τυχαίο βρίσκονται στην ίδια τη φύση και δεν απορρέουν μόνο από την ατελή γνώση. Είναι εξωτερικά προς τον άνθρωπο και ανήκουν στην ουσία των πραγμάτων. Στην επιστήμη εναπόκειται να περιγράψει τις παρατηρούμενες συχνότητες.

Πολλές κατασκευές συνέδεσαν μεταξύ τους αυτές τις δύο αντιλήψεις των πιθανοτήτων, ξεκινώντας από διάφορες διατυπώσεις, με πρώτη το «νόμο των μεγάλων αριθμών» του Jacques Bernoulli (1713). Αυτή αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο που συνενώνει τις δύο προοπτικές, υπό τον βασικό όρο ότι τα τυχαία συμβάντα μπορούν να αναπαραχθούν άπειρες φορές υπό ταυτόσημες συνθήκες (στρίψιμο νομίσματος, ρίψη ζαριού), πράγμα το οποίο αντιπροσωπεύει μόνο έναν περιορισμένο αριθμό καταστάσεων αβεβαιότητας. Γι' άλλες περιστάσεις, το θεώρημα του Bayes (Μπάγιες) (1765), συνδυάζοντας τη μερική πληροφορία, που προκύπτει από την εμφάνιση μερικών συμβάντων, με μια υπόθεση «*a priori* πιθανότητας», οδηγεί σε μια «*a posteriori* πιθανότητα», πιο διασφαλισμένη από την πρώτη, και βελτιώνει το έλλογο μιας απόφασης που βασίζεται στην ελλιπή γνώση. Αυτός ο συλλογισμός, αποδεκτός από την άποψη του εξορθολογισμού της συμπεριφοράς (επιστημικός), παύει να είναι τέτοιος από περιγραφική άποψη (συχνοτικός), όπου η «*a priori* πιθανότητα» δεν στηρίζεται πουθενά. Αυτή η διάσταση διατρέχει ολόκληρη την ιστορία της στατιστικής. Βρίσκεται στην καρδιά της αντίθεσης μεταξύ δύο προοπτικών: στη μια περίπτωση «συμπορευόμαστε», γιατί πρέπει να αποφασίσουμε, στην άλλη δεν ικανοποιούμαστε με μια μη τεκμηριωμένη υπόθεση, που έχει ως μοναδικό προορισμό να προσανατολίσει τη δράση.

Η συζήτηση για τη φύση της γνώσης, η οποία έχει συσσωρευτεί από τις υπηρεσίες της επίσημης στατιστικής, που ιδρύθηκαν μετά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, συνδέεται και αυτή με τη διάσταση των δύο οπτικών, της περιγραφικής και της διατακτικής. Από την πρώτη στιγμή η δραστηριότητα διοικητικής παραγωγής στατιστικής γνώσης βρίσκεται, λόγω των απαιτήσεών της, των κανόνων λειτουργίας της και των διακρυγμένων τελικών της σκοπών, σε μια ιδιότυπη θέση,

η οποία συνδυάζει τους κανόνες του κόσμου της *επιστήμης* με αυτούς του σύγχρονου και ορθολογικού *κράτους*, που επικεντρώνονται στην υπηρεσία του γενικού συμφέροντος και στην αποτελεσματικότητα. Τα συστήματα αξιών των δύο αυτών κόσμων δεν είναι αντινομικά, είναι ωστόσο διαφορετικά. Οι υπηρεσίες της δημόσιας στατιστικής συνδυάζουν επιδέξια τους δύο αυτούς τύπους εξουσίας, οι οποίοι εκπηγάζουν από την επιστήμη και το κράτος (κεφάλαια 1, 5 και 6).

Η στατιστική, όπως δείχνει η ετυμολογία της, συνδέεται με τη συγκρότηση του κράτους, την ενοποίηση και τη διοίκησή του. Από αυτές τις διαδικασίες απορρέουν γενικές μορφές, κλάσεις ισοδυναμίας, ονοματολογίες, που υπερβαίνουν τις ιδιομορφίες των ατομικών περιπτώσεων, είτε μέσω κατηγοριών του *δικαίου* (οπτική της δικαιοσύνης) είτε μέσω *κανόνων* και *σταθερών* (οπτική της οικονομίας διαχείρισης και αποτελεσματικότητας). Η διαδικασία κωδικογράφησης, η οποία αποδίδει μεμονωμένες περιπτώσεις σε κλάσεις, είναι μια από τις λειτουργίες του κράτους, μέσα από τις διοικητικές υπηρεσίες του. Αυτές οι δύο διαδικασίες, ο ορισμός κλάσεων ισοδυναμίας και η κωδικογράφηση, είναι τα συστατικά επίπεδα της στατιστικής εργασίας (κεφάλαιο 8). Αυτή δεν είναι μόνο υπο-προϊόν της διοικητικής δραστηριότητας, με σκοπό την ενημέρωση, αλλά επηρεάζεται επίσης άμεσα από αυτή τη δραστηριότητα, όπως φαίνεται από την ιστορία των απογραφών, των δημοσκοπήσεων (κεφάλαιο 7), των δεικτών και των εθνικών λογαριασμών, αλληλένδετων εργαλείων γνώσης και απόφασης.

Ο δεσμός μεταξύ περιγραφής και διαχείρισης φαίνεται καθαρά όταν πολλά κράτη αναλαμβάνουν, όπως συμβαίνει σήμερα με την Ευρωπαϊκή Ένωση, να εναρμονίσουν τις φορολογικές, τις κοινωνικές και τις οικονομικές νομοθεσίες τους, προκειμένου να καταστήσουν εφικτή την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και κεφαλαίων. Η αντιπαράθεση των στατιστικών συστημάτων αποκαλύπτει πολύ μεγάλες διαφορές, ενώ η εναρμόνισή τους απαιτεί μεγάλο όγκο εργασίας, παράλληλα με εκείνον που χρειάζεται η ενοποίηση των συμβάσεων δικαιωμάτων, κανόνων και σταθερών. Η συγκρότηση ενός πολιτικού χώρου συνεπάγεται και καθιστά δυνατή τη συγκρότηση ενός χώρου κοινού μέτρου, στο εσωτερικό του οποίου τα πράγματα είναι συγκρίσιμα, επειδή οι κατηγορίες και οι διαδικασίες κωδικογράφησης είναι ταυτόσημες. Αυτή η εργασία ενοποίησης του χώρου ήταν ένα από τα ουσιαστικά εγχειρήματα της Γαλλικής Επανάστασης του 1789, με το ενοποιημένο σύστημα μέτρων και σταθμών, τη διαίρεση σε νομούς, τη δημιουργία κοσμικού ληξιαρχείου και τον Αστικό Κώδικα.

Σ' αυτό το ιδιαίτερα σημαντικό βιβλίο, ο Alain Desrosières μάς εκθέτει την ιστορία της στατιστικής αντίληψης από την εποχή του Διαφωτισμού, όταν η στατιστική ήταν κυριολεκτικά η «επιστήμη του κράτους», έως τις μέρες μας, συγκεντρώνοντας πολλούς τομείς της ιστορίας και της πολιτικής που δεν είχαν ποτέ μέχρι τώρα συνδεθεί μεταξύ τους.

Το κείμενο χωρίζεται σε 9 κεφάλαια. Μετά την περιγραφή της δημιουργίας της διοικητικής στατιστικής, γίνεται αναφορά σε συναφή μαθηματικά ζητήματα και στον τρόπο με τον οποίο συνδέονται με τη στατιστική, όπως η μέση τιμή, η συσχέτιση και ο λογισμός πιθανοτήτων. Επίσης παρουσιάζεται και μελετάται το έργο επιστημόνων όπως ο Quetelet, ο Galton και ο Pearson. Στη συνέχεια, μεταξύ άλλων, αναλύονται οι σχέσεις στατιστικής και κράτους, οι κοινωνικές συνθήκες που οδήγησαν στη δημιουργία των δημοσκοπήσεων καθώς και προβλήματα ονοματολογίας και κωδικογράφησης.

Αναπλάθοντας τους δισταγμούς, τις συμπώσεις και τις διαμάχες που ορίζουν τη «στατιστική αντίληψη», το βιβλίο αυτό δεν απευθύνεται μόνο στους ιστορικούς της επιστήμης, στους οικονομολόγους ή στους ειδικούς της πολιτικής επιστήμης, αλλά θέλει να ανοίξει διάλογο με το ευρύ κοινό το οποίο άλλωστε αποτελεί αντικείμενο των στατιστικών αυτών εργαλείων.

ISBN 960-375-768-3



ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧΗΣΗΣ 3768